

N. JURŠENAS

PEDAGOGINĖ IR MOKSLINĖ K. RICKEVIČIŪTĖS VEIKLA

K. Rickevičiūtė buvo neeilinė pedagogė, dariusi įtaką ne tik savo intelektu, žiniomis, bet ir savąja dvasia, jos žavumu, doroviniu tyrumu, atsidavimu savajai profesijai. Jos dvasingumas reiškėsi subtiliai, tai buvo inteligentiškumas, kuris nieko neslėgė, nekrito į akis, bet buvo glaudžiai susijęs su jos bendravimo kultūra.

Pedagoginiame darbe dėstytoja rėmėsi akademizmu gerąja žodžio prasme. Akademiškumas jai reiškė be galo sąžiningą ir rimtą požiūrį į savo darbą bei dėstytojo misiją. Į pirmąją vietą buvo keliamas dalykiškumas. Šiuo principu ji grindė savo santykius, bendravimą su studentais. Paskaitose K. Rickevičiūtė negvildendavo to, kas jos pačios nebuvo suvokta ir pergalvota. Savo teiginius ji visuomet buvo pasiryžusi ginti, nes jie buvo asmeniškai pamatuoti, o ne kur nors nugirsti ar nesąmoningai išskaityti. Filosofijos istorijos kurse ji neretai pabrėždavo, išskirdavo tas asmenybes, kurių teorijos ir darbų, žodžio ir veiksmo vienvė jai atrodė akivaizdi. Žavėjosi senovės Graikijos ir klasikine vokiečių filosofija. Sokratas ir I. Kantas teikdavo ne tik palankios medžiagos jos teiginiams, bet buvo ir negestantys švyturiai beribėje minčių ir paklydimų jūroje. Dėstytojavimas K. Rickevičiūtei patiko, ir ji nelaikė jo paprastu darbu. Tai buvo jos pašaukimas. Šiame darbe keičiasi kultūros istorijoje atrasta intelektualinė potenciali, turinti savyje galios pervertinti vertybes, t. y. formuoti naują požiūrį, pozicijas, kurios atskleidžia naujus žmogiškosios veiklos horizontus.

Brandus dvasingumas, ieškąs atramos žmonijos kultūroje ir visuomenėje, jai nebuvo vien reliatyvistinis, priklausantis nuo žmogaus saviškai pasirinkamų išėities pozicijų. K. Rickevičiūtė dirbo ne kasdienio poreikio skatinama. Darbas jai buvo ne tik paprasta pragyvenimo priemonė — pragmatinis požiūris jos nepatenkino. Tokiu požiūriu ji dygė, nes dėstytojo veiklą suprato kaip ypatingą švietimo bei mokymo misiją, kuri tiesiogiai formuoja jaunų žmonių intelektą, o per pastarąjį ir dvasią. Smalsūs ir darbštūs studentai docentei teikdavo tikrą palaimą: jais žavėdavosi, stengdavosi neapvilti jų susidomėjimo filosofiniais dalykais. Pedagogė negailėjo savo laiko dalykiškam bendravimui su stu-

dentais ir niekam nepriekaištavo, jog „dabar neskiriama laiko koliokviumams“. Ji sugebėdavo tęsti logikos kurso pratybas savo „neplanuoto“ laiko sąskaita; girdi, taip esą geriau pažinti kiekvienos grupės ir atskiro studento galimybes ir interesus, be to, lengviau esą egzaminuoti, nes studentas negalys „pasislėpti“. Žinia, šios pratybos su atskiromis grupėmis nebuvo nei „bauginimo priemonė“, nei prievartinis presingas dėstomo dalyko prestižui pakelti. Ji kažkaip nepastebimai, be jokio išorinio efekto pajėgdavo įtikinti studentus ir logikos kurso būtinumu, ir jo prasme sudėtingame intelektualinio brendimo kelyje.

K. Rickevičiūtė yra dėščiusi keletą disciplinų, bet ilgiausiai ji dėstė logiką. Kiek vėliau lygiagrečiai skaitė filosofijos istorijos paskaitas. Logikos kursą dėstė daugiau tradicine prasme, remdamasi V. Sezemano koncepcija. Logika, nors ir savarankiškas mokslas, bet glaudžiai siejasi su gnoseologija, kalba. Ji išeina į realią būtį, nuo kurios yra priklausoma. Tėdėl jos nereiktų suprasti vien kaip formalaus mąstymo technologijos. Logika, pasak K. Rickevičiūtės, padeda sugriežtinti mūsų mintis, jas pagrįsti, įrodyti, paaiškinti, interpretuoti, pripažinti jų formalų teisingumą, taipogi ir neigti, griauti, sukelti abejones, išvelgti prieštaravimus ir paradoksus. Taigi net universitetinės logikos kursas ugdo žmogaus intelektą, teikdamas jam įvairias priemones savarankiškai gilintis į sudėtingą pasaulio būtį, jos sluoksnius, dėsnius, principus. Galima teigti, jog logikos kurso autorė už logikos, tiksliau — per logiką bandė išvelgti pasaulio ontos — neabejotiną realią būtį, teikiančią objektą ir logikai. Logikos mokslo statusą (kaip ir V. Sezemanas, ir N. Hartmanas) siejo su apibrėžtumo kategorija. Kur galimas apibrėžtumas, ten įmanoma ir logika, kur jo nėra, sunku kalbėti ir apie pastarąją. Tuo bandyta atriboti logikos mokslą nuo fantazijos sferos, nuo įvairių savivališkų teorinių konstrukcijų, kurių neįmanoma nei pagrįsti, nei įrodyti jų teisingumo. Šiandien gali atrodyti, kad tokia izeities pozicija nėra pakankama. Visgi reikia pabrėžti, kad ši dispozicija netrukė dėstytojai domėtis ir šiuolaikinėmis logikos problemomis. Ji buvo užsibrėžusi labiau ištirti loginių jungčių semantinę prasmę, bet šis noras rodos nebuvo realizuotas, nes susidomėjo filosofijos istorijos, etikos problemomis, ėmė versti į lietuvių kalbą I. Kantą, J. G. Fichtę.

Nelengva, o kartais ir neįmanoma vienareikšmiškai apibūdinti žmogaus pasaulėžiūros, jo įsitikinimų, o tuo labiau jų filosofijos. Daugiau ar mažiau nuoseklią pasaulėžiūrą turi visi dėstytojai, tačiau tai, kad pasaulėžiūra peraugtų į filosofiją, — ne toks dažnas reiškinys. Mat filosofija yra gilesnis dalykas negu pasaulėžiūra. Ji teikia patį bendriausią pasaulio vaizdą, kuris nėra empirinis, o sąvokinis, susijęs su bendriausiomis teorijomis. Čia pravartu prisiminti Aristotelio mintį, jog ten, kur baigiasi fizika, prasideda metafizika, mokymas apie prasmes ir jų atsiradimo, formavimosi, funkcionavimo sąlygas. Kiekviena kūrybinga asmenybė neišvengia abejonių, svyravimų, sėkmės ir ne itin laimingų akimirkų. Šiuo aspektu K. Rickevičiūtė nugyveno palyginti ramų, be

didelio blaškymosi gyvenimą. Apskritai ji žinojo, ko nori, blaiviai vertino savo veiklos prasmę, tikėjo tos veiklos tikslingumu. Gal todėl ją gerbė ir vertino kaip pažangių filosofinių tradicijų tęsėją: ji turėjo didelį neformalų autoritetą tarp kolegu.

K. Rickevičiūtės intelektualinio gyvenimo kelias iš pirmo žvilgsnio neatrodo nei per daug sudėtingas, nei per daug sunkus. Studijavo Kauno, paskui — Vilniaus universitete istorijos mokslus. Po baigimo buvo palikta universitete, čia dirbdama baigė aspirantūrą. 1962 m. apgynė kandidatinę disertaciją „Loginė sąvokos susidarymo problema“. Disertacijos mokslinis vadovas profesorius V. Sezemanas turėjo neabejotiną poveikį jos pasaulėžiūrai bei mokslinei orientacijai. V. Sezemaną ji prisimindavo su pagarba: profesorius jai buvo sąžiningumo ir taurumo pavyzdys, jo sprendimais visada buvo galima pasikliauti. Būdama sąžininga, principinga ir ji nedarė sandėrių su sąžine net sunkiausiu gyvenimo laikotarpiu.

Savo mokslinėms studijoms K. Rickevičiūtė pasirinko logiką, kuri savaime reikalauja minties griežtumo, pagrindimo, teisingumo. Savo disertacijoje ji išsamiai ir nuodugniai gvildena sąvokų susidarymo loginę problemą. Tai rimtas darbas, parodantis kalbinį, psichologinį ir loginį sąvokų atsiradimą; pradedant senovės graikų filosofais, keliami ir sprendžiama loginė sąvokų formavimosi ir funkcionavimo problema.

Sąvokos atsiradimą autorė sieja su tam tikru požymių, savybių, bruožų išvėlgimu tikrovės objektuose. Sąvoka pati savaime, be kalbos, kaip universumo, be viso kalbinio konteksto yra tam tikras ženklas. Disertantė bandė įveikti empiristinių ir konvencionalistinių požiūrių į sąvoką. Nemaža vietos skyrė sąvokų susiformavimo sąlygoms bei prielaidoms, stengėsi atskleisti loginį sąvokos turinį. Šiuo tikslu sąvoka lyginama su akumulatoriumi, kuriame susikaupia ne tik tai, ką apie daiktus sužinome jutimais, bet ir tos žinios, kurios gaunamos loginiu protavimu¹.

Sąvokos, kaip prasminio vieneto, atsiradimas ir funkcionavimas siejamas su kalbos raida, jos dėsningumais, istorija. Pasak autorės, loginis ir kalbinis aspektai sąvokoje reiškiasi gana įvairiai — kartais jie sudarą vienovę, o kartais gali prieštarauti vienas kitam. Šis nevienareikšmiškumas plaukiąs iš kalbos ir logikos mokslų savitumų. Loginiu požiūriu, sąvoka — tai susintetintų požymių vienybė, kitaip sakant, sudėtinė kiekvienos ankstesnės loginės formos dalis². Žvelgiant iš logikos pozicijų, sąvoka yra glaudžiai susijusi su sąvokų gimine. Giminės atžvilgiu sąvoka — vieningos struktūros atskirybė, kuri įvairiai susipynusi su savo gimine ir savo turinyje turi „vieningo elemento“. Todėl čia susijungia „įvairių pakopų bendrieji požymiai“. Iš to išplaukia, kad K. Rickevičiūtė, gvildendama sąvokos ir giminės ryšį bei funkcionavimą, atskleidžia to ryšio polisemantiškumą. Savo darbe są-

¹ Žr.: Rickevičiūtė K. Loginė sąvokos susidarymo problema.— V., 1962.— P. 250.— (Disertacija, mašinraštis).

² Ten pat.— P. 251.

voką traktuoja genetiškai, nuolat pabrėždama jos istoriškumą bei objektyvų sąlygotumą, neignoruojama nei jo pragmatinio, nei konvencinio aspekto. Logikė teigia, jog sąvoka žmonių sąmonėje fiksuojama žodžiu. Loginis sąvokų atsiradimo procesas vyksta dalyvaujant žodžiams. Žodis — tai ženklas, simbolis, kuris atspindi tam tikras savybes, požymius, bruožus. Ženkilai priklauso kalbos sistamai, kurioje jie funkcionuoja, ir turi įvairų prasminį krūvį.

Pasak autorės, žodžio garsinės formos sujungimas su žodžio reikšme taip pat nėra savivališkas aktas, jis vyksta remiantis žinomais žodžiais pagal atitinkamus kalbos dėsnius. Žodį čia ji supranta kaip natūralios kalbos elementą, sudarytą iš „gramatiškai įformintų garsų komplekso“. Žodis turi santykiškai savarankišką reikšmę, todėl jį vienodai supranta visi ta kalba kalbantys žmonės.

Autorė mano, jog žodis turi dvi sudedamąsias dalis: pirma, jis turi „garsinį apvalkalą“, „ženklinę formą“ ir, antra, — sąvokinę reikšmę. Šios dvi dalys ir sudaro žodžio komponentus³. Ji rašo, jog „sudarant sąvoką žodis aktyviai dalyvauja ir savo reikšme, ir ženklinimo funkcija“⁴. Žodis yra būtinas sąvokoms sudaryti. Žodyje išreiškiama tai, kas mintyje jau buvo suvokta ir apibendrinta kaip vienovė. Mintyse fiksuojama vienovė turi objektyvų pobūdį, nes sąvokose atsispindi tikrovės daiktai, jų ryšiai ir santykiai. Užfiksuodamas tą objektyvią vienybę žodis suteikia jai jusliškai suvokiamą formą. Pasak K. Rickevičiūtės, žodis atsiranda kaip sąvokos formavimo produktas. Pagrįstai autorė akcentuoja tai, kad garsų junginys tampa žodžiu tik tuomet, kai sąvokos turinys įgauna žodžio formą ir tampa žodžio reikšme⁵. Tuo atveju, kai žodis sąvokos tiksliai neišreiškia, mes pajuntame kalbos netobulumą, kuris trukdo minties darbą. Tada sąvokai išreikšti ieškoma naujo, tikslesnio žodžio, o kol jo nėra, sąvoka gali būti išreikšta keliais žodžiais. Vėliau parašytame straipsnyje „Ženklas ir jo reikšmė žodyje“ K. Rickevičiūtė vėl grįžo prie savo disertacijoje keltų problemų. Čia tarsi pratęsė sudėtingą žodžio—ženklų funkcijų analizę.

K. Rickevičiūtės darbai, skirti logikos mokslui, parašyti rimtai, išgilinus ir sprendžiamas problemas. Još paskaitos pasižymėjo kompaktiškumu, apgalvotu, studentų poreikiams pritaikytu klasikiniu logikos dalykų dėstymu. Ji ne tiek stengiasi supažindinti studentus su dar nenusistovėjusiomis logikos mokslo naujovėmis, kiek pateikti logine argumentacija pagrįstą šio dalyko sampratą.

Reikia pažymėti, kad K. Rickevičiūtė, nors logiką dėstė ilgiausiai, šio mokslo nelaikė savo interesų pagrindu (nebent disertacijos rengimo metu). Ją labai domino ne vien formalioji, bet ir turiningoji, glaudžiau su

³ Rickevičiūtė K. Ženklas ir jo reikšmė žodyje // Filosofija: Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai.— V., 1968.— Nr. 8.— P. 6.

⁴ Ten pat.— P. 13.

⁵ Ten pat.

dabartimi susijusi problematika bei tematika. Daugiausia ji nuveikė filosofijos istorijos srityje.

Filosofijos istorijoje pirmiausia ją domino senovės graikų filosofija. Ši filosofinės minties tarpsnį ji keletą metų kruopščiai studijavo, o 1976 m. išleido mokymo priemonę studentams „Antikinės filosofijos bruožai“. Žinoma, parengti paskaitų kursą, nors pavadintą kukliai, tik bruožais, nėra paprastas dalykas, jei nori jame glaustai ir sąžiningai pateikti vien chrestomatinę medžiagą. Be to, istorinės medžiagos dėstymas reikalauja savos pozicijos, susijusios su nauju, savu senų problemų perteklumi. K. Rickevičiūtė savo paskaitose per senovę bandė atskleisti mūsų laikų žmogaus problematiką, t. y. pasakyti savo atskleistas, o ne tik išdėstyti kitų filosofijos istorikų išgvildentas problemas. Filosofijos istorijos kursą ji mėgino dėstyti savarankiškai, remdamasi pačios atrastomis tiesomis ir tais autoritetais, kurie jai nekėlė abejonių. Ji buvo įsitikinusi, jog klasikinė Graikija teikia plačiausią dirvą įvairioms pažinimo sritims. Jau čia galima išvelgti tolimesnes filosofinės raidos užuomazgas, skirtingas išeities pozicijas, vėlesnių filosofinių srovių fragmentus. Autorė kvalifikuotai analizuoja įvairias filosofines mokyklas, sroves, pateikia istorinę tų laikų panoramą, pati likdama kritinio realizmo pozicijose. Medžiagos dėstyme nesunkiai pastebime istoriškumą — juk autorė buvo baigusi istorijos specialybę. Šis istoriškumas realizuotas ne tiesmukiškai, o glaudžiai siejant to laiko dvasią su teorinėmis peripetijomis. Toks istorinis priežastingumo traktavimas pakankamai pagrįstas. Jis vertingas tuo, kad naujai ir nebanaliai atskleidžia tų laikų socialines sąlygas. Saikingas istoriškumas neužgožia nei filosofinių teorijų bei principų esmės, nei kryptių ir mokyklų savarankiškumo. Istorinė nuovoka, pasireiškusį K. Rickevičiūtės filosofijos istorijos darbuose, buvo tarsi organiška. Štai, pavyzdžiui, kaip istorinę medžiagą ji panaudojo, piešdama senovės graikų epochą su jos kolizijomis: „Vietinių gyventojų kultūra dažnai būdavo aukštesnė negu graikų. Ateiviai (graiškai.— *N. J.*) perimdavo ir pasisavindavo tai, kas jiems buvo naudinga. Iš egiptiečių jie perėmė matematikos (aritmikos ir geometrijos) elementus, iš babiloniečių — astronomijos pagrindus, kalendorių, geodezijos pradmenis, iš lydų pasisavino topografiją, iš hebrajų ir finikiečių — alfabetą, medicinos žinias ir t. t. Tai dažniausiai praktiniai sugebėjimai, neretai susipynę su magija. Tačiau jie padėjo kurti naują ekonominę ir socialinę gyvenimą“⁶.

Jos parengta mokymo priemonė pasižymi ne tik geru faktologinės medžiagos dėstymu, bet ir tuo, kad sugebėjimu medžiaga pateikta lakoniškai, be nereikalingų įmantrybių, paprastai ir aiškiai. Neretai autorė bandė naujai interpretuoti senovės mąstytojų mintis. Ji mėgino savaip atskleisti senovės autorių minčių konkretų turinį, nenutoldama nuo pirminio konteksto. Aiškindama Platono idėjos sampratą, K. Rickevičiūtė neapsiribojo vien tradicine traktuote, o pateikia savitą, daug lankstesnę

⁶ Rickevičiūtė K. Antikinės filosofijos istorijos bruožai.— V., 1976.— P. 2.

ir labiau įtikinančią idėjos sampratą. Ji rašė, jog „Platono filosofijoje idėjų transcendentiskumą, matyt, ne visada reikėtų suprasti tiesiogiai. Platono idėja yra daiktą kuriantis modelis, jo konstravimo metodas. Būdamas kuriančiuoju modeliu, idėja tampa daikto priežastimi, ji tarsi susijungia su daiktu ir skatina jį siekti tobulumo. Arba, jei idėjos aktyvumą nustelbia kita, silpnesnė jėga,— tolti nuo jo“⁷. Autorė pagrįstai siūlo idėjos transcendentiskumą ir imanentiškumą suprasti kaip dvi viena kitą sąlygojančias, papildančias ir netgi viena į kitą pereinančias prielaidas. Toks Platono „perskaitymas“ yra originalus ir mūsųose naujas. Įsigilinsi į filosofijos istorijos dalyką, autorė nebijo skelbti drąsesnės minties, nes yra įsitikinusi, jog šį požiūrį galima argumentuotai ginti, įrodinėti.

K. Rickevičiūtė daug jėgų ir triūso paskyrė vokiečių klasikinės filosofijos propagavimui. Ji kvalifikuotai išvertė I. Kanto „Dorovės metafizikos pagrindus“ ir J. G. Fichtės „Žmogaus paskirtį“. Be to, 1966/67 metais per respublikos radiją perskaitė studentams neakivaizdininkams mokomųjų paskaitų kursą apie klasikinę vokiečių filosofiją. 1968 m. šios paskaitos, papildytos ir išplėtos, buvo atspausdintos knygoje „Iš filosofijos istorijos“⁸. Klasikinei vokiečių filosofijai, tiksliau, jos atstovų I. Kanto, J. G. Fichtės, F. V. J. Šelingo, G. V. F. Hegelio ir L. Fojerbacho filosofinėms sistemoms buvo skirta tik 57 puslapiai. Žinoma, tokios apimties darbe sunku išsamiau atskleisti vokiečių filosofinės klasikos turinį. Visgi autorė šį darbą atliko korektiškai, vengdama lėkštos kritikos, neapdairių supaprastinimų ir iškraipymų.

K. Rickevičiūtė buvo neblogai susipažinusi su visa Vakarų Europos filosofija, bet pirmenybę teikė būtent senovės graikų ir klasikinei vokiečių filosofijai. Graikų filosofijoje ją žavėjo Sokratas, o klasikinėje vokiečių filosofijoje — I. Kantas. I. Kantas ir Sokratas buvo žmonės, kurių gyvenimo būdas ir filosofija vienas kitam neprieštaravo. Štai kaip ji rašė apie I. Kantą: „I. Kantas nebuvo garbėtroška. Šis silpnos sveikatos, bet labai stiprios dvasios žmogus buvo pasišventęs mokslui. Jo filosofija išgarsino Karaliaučiaus universitetą ir jį patį. Žymiausi Vokietijos universitetai siūlė jam filosofijos katedras, bet I. Kantas tų pasiūlymų nepriėmė. Jo asmeninio gyvenimo poreikiai buvo labai kuklūs, o dideliame jo protiniam darbui pakako viengungiškų darbo sąlygų Karaliaučiuje ir jo paties pasirinktų kelių žmonių draugijos. Filosofas nemėgo triukšmo, pretenzingų viešų kalbų, ginčų“⁹. Šie I. Kanto bruožai buvo artimi ir suprantami K. Rickevičiūtei. Ji visuomet bandydavo atsiriboti nuo tuštybės, triukšmo ir pasitaikančio pretenzingumo. Tik

⁷ Rickevičiūtė K. Platono filosofijos bruožai // *Platonas*.— Valstybė.— V., 1981.— P. 11—12.

⁸ Žr.: Kuzmickas B., Lazauskas J., Rickevičiūtė K. Iš filosofijos istorijos.— V., 1968.— P. 5—62.

⁹ Rickevičiūtė K. I. Kanto požiūris į lietuvių kalbą ir kultūrą // *Problemos*.— V., 1968.— Nr. 1.— P. 57.

gabių studentų moksliniam ambicingumui ji kartais darydavo išimtį, stengdamasi kurstyti jų kūrybiškumą, susidomėjimą dalyku.

Savo straipsnyje „I. Kanto požiūris į lietuvių kalbą ir kultūrą“ autorė supažindino mūsų skaitytojus su filosofo kilmės klausimu, atskleidė jo ryšį ir kontaktus su prūsų lietuviais, parodė jo poziciją lietuviškojo mentaliteto atžvilgiu bei teigiamą mūsų kultūros ir kalbos vertinimą. Šis mažas, vos devynių puslapių straipsnis, parašytas, gerai išstudijavus esamą istorinę literatūrą, iš naujo atskleidė mūsų protėvių istorinius ryšius su didžiuoju filosofu, kurie buvo mažai kam žinomi, paakino ne vieną „Problemų“ skaitytoją daugiau laiko skirti filosofijos istorijos tematikai.

Filosofiją K. Rickevičiūtė glaudžiai siejo su dvasinės kultūros raida, pažinimo pažanga. Filosofijos savarankiškumo ji neginčijo, nes tai elementaru, neišvedinėjo jos iš ideologijos. Jai filosofijos istorija — minčių raida, intelekto bandymai atskleisti būties struktūrą, jos prasmę, dėsningumus. Pasak jos, filosofijos istorija padeda atsekti visuomenės dvasinės ir socialinės raidos gaires, aprėpti neaprėpiamą, suvokti nesuvoktą, įprasminti neįprasmintą. Kaip pedagogė, ji stengėsi filosofines problemas susieti su žmogaus-amžininko problemomis. Galima būtų teigti, kad ją, kaip pedagogę, daugiau intrigavo, Sokrato ir I. Kanto žodžiais tariant, praktinė filosofija, tai, ką žmogui teikia praktinis protas, nukreiptas į veiklą. Ją šiek tiek baugino dvidešimtojo amžiaus žmogaus situacija ir su ja susijęs abejingumas, atsiribojimas, susvetimėjimas ar nenoras kritiškai ir konstruktyviai suvokti ir spręsti savas problemas, kurias iš dalies sukūrė mokslo bei technikos revoliucijos ir kiti sunikiai visuomenės svokiami ir dar sunkiau reguliuojami socialiniai procesai. Ji tikėjo žmogaus kultūrinėmis pastangomis, jo proto galia, sugebėjimais, galų gale valios jėga, o ne jam palankia lemtimi, kuri galėtų savaime, spontaniškai prisidėti prie socialinės raidos.

Dėstydamą filosofijos istoriją K. Rickevičiūtė susidurdavo su etinėmis mąstytojų pažiūromis, kurios veikė jos dvasią. Iš etikos istorijos yra paskelbusi keletą straipsnių, kuriuose dalykiškai ir kvalifikuotai gvildeno įvairias problemas: Sokrato sampratą apie asmenybės formavimąsi, Epikūro realistinę hedonizmo koncepciją, I. Kanto etinę teoriją bei jos pagrindimą.

Rašydama apie senovės graikų etinės problemas, K. Rickevičiūtė vienu ar kitu teorijų atsiradimą ir funkcionavimą siejo su socialiniu gyvenimu, su žmonių poreikiais. Ji manė, kad Aleksandro Makedoniečio užkariavimai graikų kultūrai nedavė daug gero. Jie paskleidė šią kultūrą toli už Graikijos, bet pačių graikų gyvenimas neteko ankstesnės laisvės ir ėmė vis labiau kriksti. Be to, nepaliaujamos kovos dėl sosto, ypač po Aleksandro Makedoniečio mirties, tolydžio žlugdė Graikiją. „Vadovai ir valstybės vyrai,—rašė K. Rickevičiūtė,—kaitaliojo savo principus pagal reikalą ir tenkinosi vien kalbomis apie patriotizmą, aukojimąsi, bet tikrai aukotis, atrodė, jau niekas nemokėjo. Tame politinių įvykių srau-

te eiliniam žmogui buvo sunku orientuotis. Besikeičiančiose valstybėse jis pasijuto nereikšmingas vienetas, kurį gyvenimas vertė įsiteikti jėgai arba pasitraukti iš visuomeninio gyvenimo ir ieškoti ramybės kitur¹⁰. Autorė aprašo dramatišką eilinio žmogaus situaciją istorinių kataklizmų metu, kai tenka arba paklusti jam svetimai, išoriškai jėgai, atsisakyti savo dorovinių principų, arba pasitraukti iš aktyvaus visuomeninio gyvenimo. Krizinė situacija sukelia filosofinių apmąstymų poreikį. Praktinės filosofijos — etikos tikslas esąs išmokyti žmogų gyventi, t. y. vertinti, rinktis.

Etikoje K. Rickevičiūtė buvo realistė. Realizmas jai reiškė nuosaikų, pamatuotą elgesį, kraštutinumų, ekstremizmo vengimą. Jai buvo artimas Epikūras, kuris mokė vertinti gyvenimą su jo džiaugsmiais, malonumais. K. Rickevičiūtė pripažino intelektualinių malonumų vertingumą. Malonumai — tarsi atpildas už kančias, skausmus ir nelaimes, patiriamus gyvenime. Šią poziciją ji gina, bandydama surasti pakankamus argumentus žemiškosioms vitalinėms vertybėms pagrįsti. Žinia, graikų mąstytojai į pirmąją vietą kėlė laimės, kaip galutinio gyvenimo tikslo, siekimą. Laimė — aukščiausia gėrio rūšis, o gėris — tai, ko žmonės trokšta, — teigė Aristotelis. Pasak etikų optimistų, žmonės gyveną tam, kad patirtų šio pasaulio džiaugsmus. Epikūrai džiaugsmas nėra savitiksliis, nes susijęs su prasminga veikla. „Juk malonumų mums ir reikia tik tada, kai jų nesant jaučiame skausmą, o kai skausmas praeina, tai joks pašalinis akstinas malonumui sukelti nėra būtinas“¹¹. K. Rickevičiūtė gina Epikūro koncepciją nuo jo priešininkų, bandžusių ją aiškinti kaip vulgarijį hedonizmą, kaip primityvius, žemus geismus, potraukius. Remdamasi mąstytojo mintimis, autorė malonumus grupuoja į natūralius ir būtinus (pavyzdžiui, noras gerti, kai esi ištroškęs), natūralius, bet nebūtinus (prabangūs rūbai, ypatingi valgiai), nenatūralius ir nebūtinus (nesaikingas turto, garbės, orumo siekimas ir pan.). Išdėsčiusi epikūriškąją malonumo sampratą, ji teisingai akcentuoja, jog žmogaus protas ir dorovė sudaro pagrindą malonumui. Tačiau malonumas ir laimė — ne tas pats. Juk malonumas — trumpalaikis, greitai praeina, be to, jis gali būti grynai fiziologinis, įprotinis, o laimė — dvasios ataraksija (ramybė), kuri atsiranda tuomet, kai žmogus, užbaigęs reikšmingus darbus, skirtus visuomenei ar draugams, pajunta stiprų, intensyvų džiaugsmą. Laimės išgyvenimas primena estetinį išgyvenimą, kai gėrimasi įdėtu darbu ir pastangų rezultatais, tai tarsi „nesuinteresuotas“ džiaugsmas. Jis kyla, suvokus savo dalyvavimą gėryje. Graikų optimistinė etika teigia, kad nesidžiaugiantis gerais darbais žmogus nėra dvasiškai subrendęs. Jis neišvystė savo pažintinių vertybių arba jis stokoja teisingo realybės jausmo. Autorė pagrįstai teigia, kad „Epikūro etikoje žmogui paliekama laisvė pačiam tvarkyti savo gyvenimą, rinktis ir atmesti“¹².

¹⁰ Rickevičiūtė K. Epikūro etikos humanizmas // Etika ir humanizmas. — V., 1977. — P. 222. — (Etikos etiudai; 1).

¹¹ Ten pat. — P. 224.

¹² Ten pat. — P. 227.

K. Rickevičiūtė ne mažiau vertino I. Kanto etiką. I. Kantas, kaip reatas filosofijos istorijoje, kėlė žmogaus problemą. Savo klausytojus jis „ne tiek mokė dalyko (filosofijos.— N. J.), kiek pratino protauti, ieškoti tiesos“¹³, o tai ir yra svarbiausia, ką gali duoti filosofija ja besidominantiems. Vertėtų pabrėžti, kad K. Rickevičiūtė nuolat siekė skiepyti studentams šią gerą, dar nuo Sokrato einančią tradiciją — akiai nepasitikėti nusistovėjusiomis nuomonėmis, autoritetais, o ieškoti tiesos pačiam. Taip iškeliamą proto, žinojimo savarankiška vertė, atmetama tai, ko protas nepateisina.

Proto kriterijaus pripažinimas apskritai yra teigiamas dalykas, bet, remdamiesi vien protu, pasidarome vienašališki racionalistai. Tuomet pažinime ir vertinime galime daug ką atmesti nepagrįstai. K. Rickevičiūtės nuomone, racionalistai „nematė, kad gyvenime yra tokių dalykų, kurių protas tiesiogiai išaiškinti negali“¹⁴. Pažinime procese esą neleistina suabsoliutinti pojūčių, bet negalima be jų ir apsieiti, vadovautis vien sąvokomis. „Sąvokos be pojūčių, be patyrimo yra tuščios, bet patyrimas be sąvokų — aklas“¹⁵. Jusliškumo ir logiškumo santykis mąstyme ir pažinime esąs daugiareikšmis. Apie tai I. Kantas kalba savo pažinimo teorijoje, kuri savaip gvildena juslinio pažinimo lygmens vaidmenį loginių sąvokų, teiginių, minčių formavimesi. Dėstydamą I. Kanto pažinimo teoriją autorė teigiamai vertino vokiečių mąstytoją už „ryžtą ginti pažintines žmogaus galias“, bet tradiciškai jį kritikavo, vadindama agnostiku už pripažinimą, jog šios galios turi ribas. Ta prasme ji neįstengė įveikti pas mus paplitusios supaprastintos I. Kanto filosofijos traktuotės.

Su I. Kanto filosofine tikrovės koncepcija glaudžiai siejasi dorovės teorija — etika, kitaip sakant,— praktinis protas. I. Kanto etikoje dorovė grindžiama protu, o protas — išminties šaltinis, kuris dalyvauja dorovinių normų kūrime. K. Rickevičiūtei imponavo ir kuklus vokiečių filosofo gyvenimo būdas, ir darbštumas, o ypač jo etikos teorinė gelmė. Ji išryškino šio filosofo teorijų fundamentalumą, visapusišką to laiko būties, pažinimo, etikos problemų analizę. I. Kanto mėginimas labiau, negu tai buvo padaryta jo pirmtakų, pagrįsti dorovės specifika, esąs vertingas dalykas. I. Kantas manęs, jog „visame pasaulyje, netgi už jo ribų nėra nieko, ką be apribojimų galima būtų pavadinti geru, išskyrus vien tik Gerą Valią“¹⁶, nes visa kita gali tarnauti ir blogiems tikslams. Žinoma, turtas, pinigai, valdžia, naujos technologijos, atradimai, nesant geros valios gali tarnauti patiems žemiausiems tikslams. Todėl I. Kanto bandymai sieti praktinį protą su antropologija buvo originali koncepcija. K. Rickevičiūtė stengėsi sudominti skaitytojus šia įdomia, tačiau mūsų

¹³ Rickevičiūtė K. Optimizmo motyvai Imanuelio Kanto etikoje // Dorovinė asmenybės saviraiška.— V., 1973.— P. 225.— (Etikos etiudai; 2).

¹⁴ Ten pat.— P. 227.

¹⁵ Ten pat.— P. 228.

¹⁶ Ten pat.— P. 236.

literatūroje nepakankamai objektyviai nušviesta etinė teorija, supažindinti su I. Kanto, J. G. Fichtės mintimis apie žmogų, jo paskirtį, apie istorinę ir kultūrinę jo misiją. Tiesą sakant, K. Rickevičiūtė buvo susirūpinusi ne tiek vokiečių mąstytojais, kiek šios etinės kultūros nepaveikta mūsų technokratinė, pragmatiškai orientuota inteligentija. Jos nuomone, inteligentas visais laikais turėtų būti kultūros skleidėjas, teigiamas pavyzdys liaudžiai, nes be jo nėra kam kurti laiką ir visuomenės socialinius poreikius atitinkančių idėjų apie socialinę teisingumą, gėrį, dorybes — visa tai, kas laikoma pažanga, kultūra, žmogiškosios dvasios produktais.

K. Rickevičiūtė teigiamai vertino tai, kad I. Kantas etinį gėrį atskiria nuo tokių vitalinių dalykų, kaip talentas, jėga, jaunystė, graži išvaizda, gera sveikata. Atribodamas dorovinius reiškinius nuo naudos, malonumų, patogumų, vitališkumo, polinkių, vokiečių mąstytojas siekė atskleisti dorovinių reiškinių savitumą. Jis teigė, kad dorovės neįmanoma pagrįsti praktika jau vien todėl, kad praktika yra ribota. Ji atspindi tik tai, kas jau yra buvę, įvykę, o žmogus veikia įvairiomis aplinkybėmis, jis pats sau problema, jis rytdiena nepatenka į praktikos sąvokos turinį. Galima tik nuspėti žmogaus elgesio liniją.

Interpretuodama I. Kanto geros valios sampratą, K. Rickevičiūtė kiek netiksliai perteikia vokiečių filosofo poziciją, kai rašo, jog „nedomino jo (Kanto.— *N. J.*) ir veiksmo rezultatai“¹⁷. Jį domino ir elgesio motyvai, ir rezultatai, bet jis pabrėžė žmogaus valios, sąlygojančios motyvus bei intencijas, principinį svarbumą. Jeigu etika apsiribotų tik elgesio rezultatais, tai jos vertinimai sutaptų su teise, kuriai nepagautas — ne vagis, nesugautas meluojant — ne melagis, o iš tikrųjų juk taip nėra. Tiesa neretai nepriklauso nuo to, yra ar nėra jos pasireiškimo liudiniukų. Šiuo atveju teisinių ir dorovinių vertinimų skirtingumai plaukia iš skirtingų šių dalykų išeities pozicijų, jų specifikos ir panašiai. Ši I. Kanto pozicija, grindžianti geros valios besąlygiškumą, yra etikai lemtinga. Tai pastebėjo ir K. Rickevičiūtė: „Jei, nepaisant ir didžiausių valios pastangų, ji nieko nepasiektų, bet tik liktų gera valia (toliau cituojama I. Kanto mintis.— *N. J.*), tai ir tada ji žerėtų pati savaimė, kaip brangakmenis, kaip kažkas, kas tikrąją vertę turi pats savyje“¹⁸. I. Kantas gina geros valios kategoriškumą, jos besąlygiškumą, kuris atrodo formalus, jei į dorovinius vertinimus žiūrima tik iš teistinių ar empiristinių pozicijų. Čia slypi I. Kanto geros valios, kaip savarankiško sverto, lemiančio apsisprendimą, vertė ir savarankiškumas. Apskritai K. Rickevičiūtė teisingai vertina I. Kanto etinę koncepciją, kuri gina žmogaus autonomiją, jo pasirinkimo laisvę ir atsakomybę už tos laisvės padarinius.

K. Rickevičiūtės pedagoginė ir mokslinė veikla apėmė ir mokslinių darbų oponavimą, vadovavimą aspirantams. Jos pasisakymai apie svars-

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

tomus mokslinius darbus ar diskusijose aktualiais klausimais su kolegomis liudijo aptariamo dalyko išmanymą, erudiciją, pirminių šaltinių žinojimą. Savo oponentą ji stengėsi išklaudyti atidžiai, iki galo, stengėsi suvokti jo principinę nuostatą. Savo kritines pastabas ji išreikšdavo lakoniškai, tarsi žaismingai juokaudama draugiškai atkreipdavo dėmesį į ginamos pozicijos ar nuomonės ribotumą ar jos vienpusiškumą. Kaip mokslinio darbo vadovė, ji buvo labai palanki, atidi, nuoširdi. Jos patarimai buvo minimalūs, ji stengėsi kiek galėdama pagelbėti, bet nepriesti savo nuomonės. Anot K. Rickevičiūtės, disertacija — visų pirma rašančiojo reikalas, o vadovo užduotis — vadovauti teoriškai. Vis dėlto ji kreipė didelį dėmesį į darbo kultūrą, skiepijo sąžiningumą ir pagarbą moksliniam darbui. Labai nemėgo lengvabūdiško požiūrio į pedagoginę veiklą, kuriai skyrė daug laiko ir jėgų. Jai būdingas drovumas ar nedrąsumas pareikšti savo nuomonę dingdavo, kai reikėdavo ginti principinę poziciją ar neabejotiną tiesą.

Paskutinį savo veiklos dešimtmetį K. Rickevičiūtė buvo pasiekusi savo profesinę brandą, juto kūrybinių jėgų pakilimą. Ji tikėjosi dar daug nuveikti ir filosofinės klasikos vertimo, ir savarankiškų tyrinėjimų srityje. Tarp neišsipildžiusių jos ketinimų liko ir I. Kanto etikos — „Praktinio proto kritikos“ vertimas į lietuvių kalbą.